

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З УКРАЇНСЬКОГО РУКОПАШУ «СПАС» У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анатолій Конох, Олександр Притула

Запорізький національний університет

Анотація:

У статті наведено комплексний науковий аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до використання національних бойових мистецтв у своїй професійній діяльності в контексті подальшої розробки й упровадження цілісної системи професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас». Розроблено й обґрунтовано теоретичні й методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з національних бойових мистецтв у вищих педагогічних навчальних закладах; визначено організаційно-методичні умови реалізації цього процесу.

Ключові слова:

підготовка вчителів фізичної культури; спеціалізація; бойові мистецтва; український рукопаш «Спас»; вищий навчальний заклад.

Аннотация:

Конох Анатолий, Притула Александр. Организационно-методические условия профессиональной подготовки специалистов по украинскому рукопашу «Спас» в высших учебных заведениях. В статье представлен комплексный научный анализ проблемы профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к использованию национальных боевых искусств в своей профессиональной деятельности в контексте последующей разработки и внедрения целостной системы профессиональной подготовки будущих специалистов по украинскому рукопашу «Спас». Разработаны и обоснованы теоретические и методические принципы профессиональной подготовки будущих специалистов по национальным боевым искусствам в высших педагогических учебных заведениях; определены организационно-методические условия реализации этого процесса.

Ключевые слова:

подготовка учителя физической культуры; специализация; боевые искусства; украинский рукопаш «Спас»; высшее учебное заведение.

Resume:

Konokh Anatolii, Prytula Oleksandr. Organizational-methodical terms of specialists' professional training in the Ukrainian close fight "Spas" in higher educational institutions. The article provides the entire scientific analysis of the problem of future PE teachers' professional training for using national martial arts in their professional activity in the context of further development and implementation of the whole system of future specialists' professional training in the Ukrainian close fight "Spas"; the authors have developed and grounded theoretical and methodical principles of future specialists' professional training in national martial arts in higher pedagogical educational institutions; the organizational and methodical conditions for the process realization have been determined.

Key words:

PE teacher training, specialization, martial arts, Ukrainian close fight "Spas", higher educational institution.

Постановка проблеми. Потреба в гармонізації національних систем вищої освіти, що була започаткована Болонською декларацією, зумовила суттєве переформатування підходів, цілей і завдань, які реалізуються в професійній підготовці фахівців різних напрямів. Особливо це стосується майбутніх учителів фізичної культури, адже результатом їхньої професійної діяльності є використання сучасних спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих технологій у практиці навчальних закладів усіх рівнів [1, с. 2].

Ефективність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищому навчальному закладі залежить від побудови нових стратегій фізкультурно-оздоровчої спрямованості, що орієнтовані на підвищення мотивації та оновлення змісту їхньої майбутньої професійної діяльності в навчальних закладах з метою зміцнення й збереження здоров'я учнівської молоді. Це відображено в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фізичну культуру і спорт»; у Концепціях Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 рр., у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2012 року.

Одним зі складників вітчизняної фізичної культури є українські національні бойові

мистецтва, які почали відроджуватися в Україні з 1985 року й набули масового розвитку. На сьогодні в Україні розвивається ціла низка національних бойових мистецтв: спас, бойовий гопак, хрест, триглав, сварга, рукопаш тощо [2, с. 4]. Саме тому відповідно до наказу Президента України № 1092/2001 від 15.11.2001 року «Про національну програму відродження та розвитку українського козацтва на 2000–2005 роки» було прийнято програму відродження й розвитку українського козацтва.

У сучасних умовах проблема ефективної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до використання національних бойових мистецтв у професійній діяльності майже не розв'язується. Однією з причин цього є брак програм з підготовки відповідних фахівців у вищих навчальних закладах, де розглядалися б не тільки особливості техніко-тактичної підготовки та спортивного тренування, а й історія, філософія, етнічні закони національних видів спорту, їх оздоровча спрямованість, особливості використання елементів національних видів спорту в навчальних закладах. Крім того, бракує і спеціальної науково-методичної літератури [1, с. 2].

До того ж, реалізація завдань професійної підготовки майбутніх учителів фізичної

культури зі спеціалізацією «український рукопаш Спас» гальмується такими протиріччями:

– між соціальним замовленням суспільства на вчителя фізичної культури, спроможного професійно й компетентно організувати роботу з національних видів спорту, і браком такої підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України;

– між значним попитом населення на національні види спорту та інтенсивним розвитком комерційних східних видів спорту;

– між необхідністю професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» у вищих педагогічних навчальних закладах і відсутністю науково-обґрунтованих теоретичних і методичних засад її забезпечення;

– між орієнтацією сучасної педагогічної науки і практики на впровадження нових моделей професійної підготовки майбутніх фахівців з національних видів спорту і традиційними змістом, формами та методами такої підготовки;

– між необхідністю організації навчально-виховного процесу на засадах гуманізації та гуманітаризації освітньо-виховної діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі та некреативними підходами щодо його реалізації під час професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту;

– між потребою врахування особливостей становлення, розвитку вітчизняного національного виду спорту «Спас» і недослідженістю окресленої проблеми у вітчизняній педагогічній науці.

Необхідність подолання зазначених суперечностей, які значною мірою пов'язані з браком у вищих педагогічних навчальних закладах України цілеспрямованої підготовки фахівців зі спеціалізації «український рукопаш Спас», потребує наукового осмислення й розв'язання цієї важливої проблеми, розробки концепції розвитку національних видів спорту в країні.

Незважаючи на наявність відповідних досліджень, проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури до виховання сучасної молоді в традиціях запорізького козацтва, використання національних бойових мистецтв у професійній діяльності залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження свідчить про значну увагу, що приділяється різним аспектам професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Так, питанням професійної підготовки фахівців у вищій школі присвячено роботи М. Євтуха, М. Носко, С. Сисоєвої; особливості професійної

підготовки майбутніх учителів фізичної культури розглядали Б. Ашмарін, М. Данилко, Є. Захарова, М. Левицький, Л. Сушенко та ін.; проблему формування професійної майстерності майбутніх учителів фізичної культури досліджував О. Петунін, а професійне виховання студентів вищих навчальних закладів фізичної культури – А. Кузьміна. У роботах Н. Москаленко, Ю. Фурмана наведені моделі перспективних спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих технологій у фізичному вихованні; у наукових працях Г. Глоби, О. Кібальник, Т. Круцевич висвітлено питання використання різновидів оздоровчих технологій; у дослідженнях О. Пехоти, А. Стревої та ін. розглянуті освітні технології в умовах євроінтеграції педагогічної освіти.

Вивчення комплексу питань, пов'язаних із вихованням сучасної молоді в традиціях запорізького козацтва, використанням національних однокорств у системі освіти, започатковано в роботах Г. Базлова, М. Величковича, В. Пилата.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексний науковий аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури зі спеціалізацією «український рукопаш Спас» і з'ясування організаційно-методичних умов реалізації цього процесу у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення сучасного стану професійної підготовки майбутніх фахівців із національних бойових мистецтв підтвердило актуальність і доцільність проведення дослідження з окресленої проблеми.

Підготовка й перепідготовка кадрів для національних бойових мистецтв традиційно була пов'язана з підвищенням кваліфікації фахівців фізичної культури та спорту, але через брак базової освіти з українського рукопашу «Спас» це не розв'язувало кадрової проблеми підготовки таких фахівців. Вищі педагогічні навчальні заклади України були зорієнтовані на підготовку тільки кваліфікованих учителів фізичного виховання.

Опитування засвідчило, що 98% респондентів – учасників міжнародної конференції з національних бойових мистецтв – вважають стан упровадження національних бойових мистецтв в навчальні заклади незадовільним і причину цього вбачають у дефіциті фахівців такого напрямку роботи. Всі респонденти схиляються до думки, що впровадження спеціалізації з українського рукопашу «Спас» у вищих педагогічних навчальних закладах є доцільним і потрібним.

Для розробки концепції та моделі професійної підготовки фахівців з національних

бойових мистецтв ми здійснили історико-педагогічний аналіз розвитку національних бойових мистецтв на теренах України та проаналізували зарубіжний досвід підготовки фахівців цього напрямку.

Результати дослідження доводять, що національні бойові види спорту на українських землях пройшли етапи розвитку, аналогічні європейським, тобто від поодиноких секцій до організації федерацій із відповідних видів спорту [3, с. 4].

Аналіз професійної підготовки фахівців із національних бойових мистецтв у провідних країнах світу дав змогу дійти висновку, що для впровадження в професійну підготовку фахівців з українського рукопашу «Спас» необхідним є: широке використання інформаційних технологій; жорсткі критерії відбору абітурієнтів; ухвалення закону, що закріплює прийняття на роботу осіб із фаховою професійною освітою; доцільність функціонування суспільно-кваліфікаційної структури кадрів і активу.

Нижче наведемо основні положення розробленої нами концепції професійної підготовки майбутніх фахівців з національних бойових мистецтв, зокрема українського рукопашу «Спас».

По-перше, професійна підготовка майбутніх фахівців розглядається як цілісна система, що будується на основі органічної єдності загального, особливого й індивідуального. Професійна підготовка майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас», як загальне, є складником професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями професійної підготовки майбутніх фахівців з національних бойових мистецтв; як індивідуальне – відображає залежність ефективності підготовки від особистісних якостей майбутнього фахівця, його психологічної культури, здатності до педагогічної та тренерської діяльності. Отже, особливості професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» полягають у тому, що такий фахівець має володіти професійними вміннями, які притаманні як учителю фізичної культури, так і викладачу-тренеру з українського рукопашу «Спас».

По-друге, професійну підготовку майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» доцільно здійснювати в системі професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. Водночас, принциповою специфічною ознакою професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» є необхідність інтегративного підходу до формування її змісту, відбору форм і методів, оскільки вона інтегрує підготовку як фахівців із

фізичної культури і спорту, так і фахівців із національних бойових мистецтв.

По-третє, у професійній підготовці майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» перевага має надаватися діяльнісному підходу. Засобами реалізації професійних можливостей майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» у професійній діяльності є їх фізкультурно-педагогічна й тренерсько-викладацька діяльність. Особливість такої підготовки полягає також у тому, що фізичний розвиток студента, його спортивна та спеціальна підготовка здійснюються в нерозривній єдності та взаємозумовленості, що дає змогу ввести нову функцію професійної діяльності майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» – національно-фізкультурно-спортивну.

Розроблена нами модель професійної підготовки фахівців з українського рукопашу «Спас» відображає цілісний і неперервний процес професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас», що відповідає освітньо-кваліфікаційним рівням – «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». Модель розкриває процес професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» відповідно до мети, завдань, принципів, відображає інтегративний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас», оскільки вона за змістом, формами та методами поєднує в собі як підготовку фахівців із фізичної культури і спорту, так і фахівців із національних бойових мистецтв.

Відповідно до моделі, у змісті професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» виокремлено інваріантну й варіативну частини професійної підготовки. Інваріантна містить гуманітарні, соціально-економічні та фундаментальні дисципліни, які вивчаються згідно з навчальним планом підготовки вчителів фізичної культури, з інтеграцією окремих тем з українського рукопашу «Спас». Варіативна частина охоплює професійно-орієнтовані й вибірково-навчальні дисципліни, які вивчаються згідно з навчальним планом підготовки вчителів фізичної культури з інтеграцією професійно спрямованих дисциплін з українського рукопашу «Спас».

Зміст професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури зі спеціалізацією «український рукопаш Спас» конкретизувався для освітньо-кваліфікаційних рівнів – «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». У процесі дослідження дійдено висновку, що оптимально, виходячи з терміну навчання «бакалавра» – 3 роки й 10 місяців, при загальному навчальному обсязі – 7182 години на спеціальну підготовку необхідно виділити 2406 годин, серед них

на дисципліні з українського рукопашу «Спас» – 864 години (I–IV курси); спортивно-педагогічне вдосконалення – 648 годин; табірний збір – 192 години; виробнича практика – 702 години, що становить 33% від загального обсягу годин. Із метою професійної підготовки «бакалаврів із фізичного виховання» з подальшою спеціалізацією «український рукопаш Спас» розроблено навчальні програми з таких професійно-орієнтованих дисциплін, як: «Вступ до спеціальності» (для студентів I курсу), «Український рукопаш «Спас» (для студентів IV курсу), «Теорія і методика українського рукопашу «Спас», «Техніка і тактика українського рукопашу «Спас», «Народні ігри «Спасу», козацькі бойові танці та пісні», «Історія і духовні засади «Спасу», «Психофізичні й оздоровчі системи «Спасу», «Організація і методика проведення змагань з українського рукопашу «Спас», «Кінна підготовка (кінна підготовка), основи виживання» (для студентів V курсу та магістрів). Названі дисципліни інтегровано в цикли професійної підготовки бакалаврів так: гуманітарні й соціально-економічні дисципліни; фундаментальні дисципліни (медико-біологічний, спеціально-теоретичний і спеціально-практичний блоки); професійно-орієнтовані дисципліни; вибіркові навчальні дисципліни (цикл професійно-орієнтовані дисципліни й дисципліни за вибором вищого навчального закладу).

У процесі дослідження доведено, що, виходячи з терміну навчання «спеціаліста» (один рік), при загальному навчальному обсязі – 1242 години, на підготовку з українського рукопашу «Спас» доцільно виділити 1120 годин (91%), а на переддипломну практику – 324 години. Для професійної підготовки спеціалістів з українського рукопашу «Спас» необхідно розробити такі курси: загальнодержавні – «Охорона праці в галузі» (54 години), «Цивільна оборона» (54 години); професійно-орієнтовані: «Теорія і методика українського рукопашу «Спас» (135 годин), «Техніка і тактика українського рукопашу «Спас» (108 годин), «Народні ігри «Спасу», козацькі бойові танці та пісні» (81 година), «Історія і духовні засади «Спасу», «Психофізичні й оздоровчі системи «Спасу» (81 година), «Організація і методика проведення змагань з українського рукопашу «Спас» (135 годин) і практико-польова підготовка – переддипломна практика (324 години).

Виходячи з терміну навчання «магістра» (один рік) і загального навчального обсягу – 1242 години, вважаємо за доцільне виділити на підготовку з українського рукопашу «Спас» 1080 годин (90%); на переддипломну практику – 324 години. Зміст професійної підготовки

«магістра» відрізняється від змісту підготовки «спеціаліста» наявністю дисциплін, пов'язаних з вищою школою («Основи лекторської майстерності», «Фізичне виховання у вищих навчальних закладах»), науково-дослідницькою роботою («Методи наукових досліджень»), а також кількістю годин, відведених на їх вивчення. Доведено, що навчальна програма має містити такі відомості: з'ясування суті предмета та його призначення в підготовці фахівців з українського рукопашу «Спас»; визначення цілей вивчення дисципліни, складу та структури навчальних предметів, вимог до знань і вмінь з кожної теми; планування різних видів занять (лекційних, семінарських, практичних); добір навчального матеріалу з кожної теми.

Водночас з'ясовно, що програма підготовки майбутніх учителів фізичної культури зі спеціалізацією «український рукопаш Спас» має бути такою: на гуманітарні, соціально-економічні дисципліни, які вивчаються згідно з навчальним планом підготовки вчителів фізичної культури, з інтеграцією окремих тем з українського рукопашу «Спас», відводиться 25%; на фундаментальні дисципліни – 45%, професійно-орієнтовані – 20%, а на варіативну частину – 10% від загального обсягу. Підкреслюється доцільність використання таких програм як базових для професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас». Типовими видами діяльності випускників із вищою освітою («спеціалістів» і «магістрів») має бути навчальна, спортивна, спортивно-оздоровча, виховна та організаційна робота. Саме це дає змогу майбутнім фахівцям з українського рукопашу «Спас» працювати в дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх середніх школах, коледжах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах, фізкультурних і спортивних організаціях, у системі Збройних сил України.

Практичні заняття, що проводяться зі студентами після вивчення теми або розділу курсу, мають важливе навчально-пізнавальне значення, сприяють формуванню вмінь і навичок у спортивній і спеціальній підготовці, що є необхідною для майбутньої професійної діяльності.

Доведено, що практична підготовка повинна мати системний характер і складатися з таких етапів: лабораторні, практичні заняття (формування первинних навичок зі спеціальних дисциплін спеціалізації «український рукопаш Спас»; навчальна практика менеджера українського рукопашу «Спас», технологічна практика безпосередньо в навчальній і спортивних організаціях, відпрацювання вмінь і навичок за спеціальністю. Класифіковано види практик – активна, дієва підготовка (виробнича)

і практика професійного розвитку (переддипломна).

Виявлено, що важливу роль у практичній підготовці майбутнього фахівця з українського рукопашу «Спас» має відігравати така форма навчання, як польові табори (оптимальна кількість годин, що на неї відводиться, – 192 години).

Ефективною формою організації навчального процесу також є дослідницька діяльність студентів, яка сприяє виробленню нестандартного підходу до виконання фахівцями з українського рукопашу «Спас» своїх професійних функцій.

Висновки. У процесі дослідження визначені організаційно-методичні умови професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури зі спеціалізацією «український рукопаш Спас»: узгодження цілей професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» із загальними цілями вищої фізкультурної освіти; необхідність інтегративного підходу до формування змісту, форм і методів професійної підготовки фахівців із фізичної культури і спорту та фахівців з українського рукопашу «Спас»; реалізація принципу наступності в змісті й організаційних формах професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» у вищих навчальних закладах; упровадження педагогічних технологій, зокрема інноваційних, спрямованих на ефективну реалізацію змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас». Ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців з українського рукопашу «Спас» передбачає психолого-педагогічне забезпечення свідомого професійного самовизначення особистості

майбутнього фахівця з українського рукопашу «Спас», можливості для її професійної самоактуалізації та професійної самореалізації; теоретично обгрунтовану зміну форм і методів навчання у вищих навчальних закладах з інформаційних, авторитарних, дидактико-центричних технологій на технології антропоцентричні (з гуманістичною та психотерапевтичною спрямованістю, що мають на меті різнобічний, вільний, творчий розвиток студентів – гуманно-особистісна технологія, технологія співпраці та вільного виховання). Особистісно орієнтовані й розвивальні технології мають спрямовуватися на розвиток професійної компетентності особистості майбутнього фахівця з українського рукопашу «Спас». Надання майбутнім фахівцям з українського рукопашу «Спас» можливості ознайомлення з різними напрямками діяльності в процесі фізкультурної освіти відбувається завдяки діяльнісному підходу, який максимально реалізується в різних видах фізкультурно-педагогічних практик, що охоплюють систему роботи, яка передбачає не тільки узвичаєні академічні навчальні практики, а й найбільш діяльнісні – польові походи.

Подальшого вивчення й експериментальної розробки потребують проблеми теоретико-методологічного обгрунтування педагогіки і психології українського рукопашу «Спас»; посилення уваги до професійної підготовки фахівців з інтегрованими професіями, гнучкого оновлення змісту вищої фізкультурної освіти відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів на засадах наступності та неперервності; маркетингових досліджень щодо потреб країни у кваліфікованих фахівцях із національних видів спорту.

Список використаних джерел

1. Каляндрук Т. В. Загадки козацьких характерників / Т. В. Каляндрук. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 272 с.
2. Кашенко А. Оповідання про Славне Військо Запорозьке Низове [Електронний ресурс] / Андріян Кашенко. – Режим доступу : <http://kaschenko.us.org.ua/> – Назва з екрана (29.05.2015).
3. Мандзяк А. С. Воинские традиции народов Евразии / А. С. Мандзяк; под общей редакцией А. Е. Тараса. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2002. – 384 с.
4. Приступа Є. Н. Традиції української національної фізичної культури / Є. Н. Приступа, В. С. Пилат. – Львів: Троян, 1991. – 275 с.

Рецензент: Аносов І.П. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Конох Анатолій Петрович

Konoch105@rambler.ru

Пригула Олександр Леонідович

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя,

69600, Україна

doi:10.7905/нвмдпу.v0i14.1069

Матеріал надійшов до редакції 06.03.2015 р.

Подано до друку 15.04.2015 р.

References

1. Kaliandruk, T.V. (2006). *Secrets of the Cossacks sorcerers*. L'viv: LA "Piramida". [in Ukrainian].
2. Kashchenko, A. *The story about Glorious Troops of Zaporizhya Nyzove*. Retrieved from <http://kashchenko.us.org.ua/>. [in Ukrainian].
3. Mandziak, A.S.(2002). *Military traditions of people in Europe and Asia*. Ed. A. E. Taras. Mn.: Kharvest, M.: AST. [in Russian].
4. Prystupa, Ye. N., Pylat V.S. (1991). *Traditions of the Ukrainian national physical culture*. L'viv: Troian. [in Ukrainian].